

IZVJEŠTAJ ISTRAŽNE KOMISIJE PREDSTAVNIČKOG DOMA PARLAMENTARNE SKUPŠTINE BIH O STANJU U PRAVOSUĐU U BOSNI I HERCEGOVINI

Ovaj dokument predstavlja sažetak Izvještaja Istražne komisije¹ Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine o stanju u pravosuđu, što je rezultat rada najaktivnijeg tijela u istoriji Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine. Radi se o prvoj komisiji koja je osnovana u skladu sa Zakonom parlamentarnom nadzoru, a tokom prve godine svog djelovanja održala je 32 sjednice. Sastavljena je od osam članova iz šest različitih političkih stranaka, iz oba entiteta.

Ovo je prvi obuhvatan Izvještaj o stanju pravosuđa u Bosni i Hercegovini koji je rezultat djelovanja domaćih snaga, umjesto međunarodnih aktera. Također je prvi izvještaj na ovu temu koji je rezultat javnih saslušanja velikog broja nosioca pravosudnih funkcija. Sastoji se od 110 stranica, te preko 1500 stranica priloga, uključujući stenograme svih saslušanja. Izvještaj je, kao takav, od ključnog značaja za reformu pravosuđa u Bosni i Hercegovini.

PERCEPCIJA O PRAVOSUĐU

Percepcija sudija i tužilaca koji su svjedočili pred Istražnom komisijom o stanju u pravosuđu je identična percepciji šire javnosti. Različita – blaža i oštija – terminologija koju su svjedoci koristili da to stanje opišu je bila izražena u istoj mjeri u kojoj su te različitosti prisutne u javnom diskursu, te se prije mogu pripisati stilu nego suštinskim razlikama. S tim u vezi, Istražna komisija je uvjerena da percepcija građana i medija o stanju u pravosuđu u potpunosti odgovara percepciji samih sudionika pravosudnog sistema, te da time daje

nadasve realnu sliku pravosuđa u svim dijelovima Bosne i Hercegovine.

Istražna komisija je kroz svjedočenja brojnih svjedoka zaključila da u pravosuđu u Bosni i Hercegovini, uključujući i njegovo najviše tijelo, vlada kultura straha i konformizma, te da i nosioci pravosudnih funkcija kojima je stalo do etičkih i profesionalnih standarda često ignorišu kontekst u kojem korumpirana manjina nameće donošenje određenih odluka. Za razliku od pripadnika te

¹ Link na integralnu verziju Izvještaja: https://static.parlament.ba/doc/150402_Izvjestaj%20o%20radu%20PIK-a%20L.pdf

korumpirane manjine, koji arogantno insistiraju na opravdanosti takvih odluka, etična većina u pravosuđu, suočena sa posljedicama takvih odluka na stanje u pravosuđu ili pak percepciju javnosti o istom, ističe nelagodu, ali i kajanje, jer im se nisu odlučnije oduprijeli. Istovremeno, u adekvatnom forumu su spremni ukazati na te probleme. Stoga se čini da je pružanje foruma za takve glasove bio jedan od glavnih razloga za posebno agresivan otpor formiranju i djelovanju Istražne komisije od strane osoba u pravosudnim i političkim krugovima na koji se ukazuje u ovom Izvještaju.

Istražna komisija je zaključila da je negativna percepcija barem dijelom izazvana i izuzetno čestim i krajnje neprimjerenim javnim istupima najvidljivijih i najuticajnijih ljudi u pravosuđu, uključujući komentare na društvenim mrežama po pitanju zvaničnih tema, ili pak javne prepirke putem medija, između nosilaca pravosudnih funkcija. Samo postojanje takvih neprimjerenih rasprava zvaničnika od kojih građani očekuju razboritost, umjerenost, razumnost i uzdržanost kao neophodan faktor za osjećaj pravne sigurnosti, u značajnoj je mjeri narušilo povjerenje u pravosudni sistem.

Istražna komisija je ohrabrena činjenicom da su nosioci pravosudnih funkcija na ove i slične radnje slobodno, otvoreno i detaljno ukazivali tokom svojih svjedočenja. To, naime, ukazuje da razlog njihovog neprijavlivanja takvih pojava nadležnim tijelima nije i sam koruptivne prirode, već da se prije radi o situaciji u kojoj oni redovne mehanizme nisu shvatili kao forum koji može iznjediti

konkretne rezultate. Činjenica da su svoja zapažanja slobodno i detaljno iznijeli pred Istražnom komisijom ukazuje da su oni istovremeno svjesni svih nepravilnosti o kojim su govorili, te da žele da se te nepravilnosti zaustave. S tim u vezi, razloge za njihovo ranije nepostupanje treba tražiti u njihovom poimanju adekvatnosti postojećih mehanizama. U tom smislu, nema sumnje da je takvo poimanje postojećih pravosudnih mehanizama od strane nosilaca pravosudnih funkcija identično poimanju koje šira javnost ima spram tih mehanizama: da oni nisu djelotvorni, te da bilo kakvo prijavljivanje neće dovesti do rješenja problema, a istovremeno prijaviteljima može otežati život.

Ovo je definicija zarobljene države. Naime, korupcija kakva je prisutna u svim demokratskim zemljama, disproportionalno pogađa najranjivije slojeve populacije, ali u pravilu zaobilazi situirane, obrazovane i na drugi način uticajne osobe u takvom društvu. Zapažanja Istražne komisije, na osnovu prethodno navedenih i brojnih drugih primjera, međutim, ukazuju da korupcija u Bosni i Hercegovini negativno utiče i na nominalno najviše pozicionirane osobe u društvu, koje nisu ili odbijaju da budu dio neformalnih, klijentelističkih mreža. U tom smislu, stanje u Bosni i Hercegovini, uključujući njeno pravosuđe, u potpunosti odgovara definiciji Svjetske banke za termin „zarobljena država“, koji se odnosi na situacije u kojim „male, korumpirane grupe koriste svoj uticaj na vladine strukture da preuzmu donošenje odluka kako bi ojačali sopstvenu ekonomsku poziciju“.²

POLITIKA I PRAVOSUĐE

Istražna komisija je ustanovila da je sprega između politike i pravosuđa evidentna, duboko prisutna na najvišim pravosudnim nivoima, te predstavlja najveću prepreku aspiracijama Bosne i Hercegovine za članstvo u Evropskoj uniji. Svjedoci su ujedinjeni da napredovanje na najviše pravosudne pozicije, pa čak i u određene pravosudne institucije, nije moguće bez direktne političke podrške ili pristajanja na servisiranje političkih interesa i održavanje ovakvog stanja. Korupcija se, stoga, u pravilu ne manifestuje kroz klasične oblike, poput traženja i primanja mita, već kroz uticaj politike na imenovanja na najviše pravosudne funkcije, neprimjerene veze između nosilaca pravosudnih funkcija i političara, uključujući imenovanja bliskih srodnika

sudija i tužilaca na političke pozicije, te prolongiranje ovog stanja bilo kroz direktan uticaj ili konformizam.

Uticaj politike na pravosuđe počinje sa imenovanjima i kontrolom nosilaca pravosudnih funkcija, a u operativnom dijelu se manifestuje kroz konkretne zloupotrebe, poput nekorištenja ili manipulacije CMS sistema za dodjelu predmeta, neprocesuiranje slučajeva „visoke korupcije“ ili osoba koje ostvaruju politički uticaj na pravosuđe, agresivno procesuiranje političkih protivnika takvih osoba i stranaka, odnosno onih koje se usude ukazati na navedene probleme, intervenisanje u predmetima koji mogu razotkriti spregu politike i pravosuđa, uključujući pritiske za izuzeće sudija koji ne

² John Crabtree i Francisco Durand, Peru: Elite Power and Political Capture. London: Zed Books Ltd, (2017).

učestvuju u koruptivnim radnjama, procesuiranje minornih djela poput „neovlaštenog snimanja“ s ciljem prikrivanja ozbiljnih krivičnih djela zabilježenih na takvim snimcima, te slične primjere trgovine uticajem, zloupotrebe položaja, primanja dara ili drugih oblika koristi, ili pak ucjena i drugih vidova korupcije.

S tim u vezi, Istražna komisija je kroz gotovo sva saslušanja dobila potvrdu da se uticaj „moćnih pojedinaca u društvu“ unutar pravosuđa ostvaruje i kroz politička imenovanja bliskih srodnika na najviše rukovodeće funkcije u vladama, ministarstvima, javnim preduzećima ili drugim lukrativnim pozicijama na svim nivoima vlasti. Svjedoci su po tom pitanju bili jasni da se radi o nespornom sukobu interesa koji je neophodno zabraniti i sankcionirati kroz legislativu, te da takva imenovanja nosioce pravosudnih funkcija stavljaju u ovisan položaj u odnosu na političare i druge uticajne osobe, te da u svakom slučaju značajno utiču na percepciju korupcije u pravosuđu.

Politička imenovanja bliskih srodnika nosilaca pravosudnih funkcija opravdano izazivaju sumnju da oni koji o takvim imenovanjima odlučuju imaju povlašten položaj unutar pravosuđa u slučaju bilo kakvih istraga ili sudskih postupaka koji bi se protiv njih eventualno vodili. Štaviše, percepcija javnosti kod svakog takvog imenovanja je da se radi o očitoj korupciji i trgovini uticajem koji je dugoročnog karaktera i koji značajno prevazilazi porodične odnose.

KONFORMIZAM

Istražna komisija smatra da se u aktivnu korupciju u pravosuđu upušta nizak procenat sudija i tužilaca, ali da takve osobe imaju disproporcionalan uticaj, jer značajna većina pravosudnih djelatnika ne želi ili ne smije da javno govori o koruptivnim pojavama. Također je stav Istražne komisije da ta većina takva djela ne prijavljuju uglavnom iz razloga što postojeće mehanizme ne smatraju adekvatnim za rješavanje tih problema, odnosno smatraju ih neučinkovitim.

Istovremeno, Istražna komisija primjećuje da su svjedoci o ovim pitanjima izuzetno otvoreni, konkretno i detaljno govorili pred Istražnom komisijom, iz čega proizlazi da se nekorumpirani pravosudni djelatnici ne boje u mjeri koja prevazilazi njihovu želju da doprinesu sanaciji pravosudnog sektora u Bosni i Hercegovini, već da su nadasve spremni o tim pitanjima govoriti ako prepoznaju

Svi svjedoci su bili saglasni da zabrana ovakvih imenovanja treba pratiti restrikcije koje se trenutno odnose na bliske srodnike izabranih i imenovanih zvaničnika, te obuhvatiti sva imenovanja koja potvrđuje ili na koja saglasnost daju Predsjedništvo BiH, Vijeće ministara BiH, Parlamentarna skupština BiH ili pak zakonodavna i izvršna tijela entiteta i kantona, odnosno upravni ili nadzorni odbori koje takva tijela postavljaju. Istražna komisija je također zaključila da, uzimajući u obzir široku rasprostranjenost ovakvih pojava, postoji osnov da Ured disciplinskog tužioca istraži da li je kod ovih i sličnih imenovanja došlo do bilo kakvih disciplinskih prekršaja od strane sudija i tužilaca čiji su bliski srodnici imenovani na rukovodeće funkcije nad kojim političke stranke imaju kontrolu, te u skladu s rezultatima eventualno preduzme dalje radnje iz svoje nadležnosti.

Istražna komisija također smatra da, u svjetlu konsenzusa koji je među svjedocima po ovom pitanju postignut, Parlamentarna skupština BiH treba usvojiti izmjene i dopune Zakona o VSTV-u BiH, kojim se za nosioce pravosudnih funkcija eksplicitno propisuje postojanje sukoba interesa u svim situacijama u kojim njihovi bliski srodnici budu imenovani na pozicije u rukovodećim ili nadzornim strukturama u javnim preduzećima, javnim ustanovama, agencijama za privatizaciju na bilo kom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini, ili pak privatnim preduzećima koja posluju sa organom vlasti na bilo kom nivou u Bosni i Hercegovini.

učinkovitost samog foruma u kojem svoja zapažanja iznose, a takav potencijal su očito prepoznali u Istražnoj komisiji. U tom smislu, primarni efekat Istražne komisije leži u činjenici da je pružila profesionalan i siguran forum za kritičnu masu pravosudnih djelatnika da – jedni za drugim – govore o problemima u pravosuđu, čime su istovremeno uvjerali sebe, ali i odaslali poruku drugima, da nisu izolovani.

Istražna komisija stoga smatra da konformizam koji vlada među značajnom većinom pravosudnih djelatnika nije uzrokovan bilo kakvom željom da korumpiran sistem zadrži radi vlastitog komfora, već radije spoznajom da pojedinačnim djelovanjem unutar takvog sistema ne mogu učiniti ništa da stanje poboljšaju, a istovremeno mogu snositi štetu i druge posljedice ukoliko progovore.

Sve navedeno dodatno potvrđuje da je konformizam nekorumpiranih pravosudnih zvaničnika omogućio korumpiranoj manjini da nametne svoje stavove s ciljem izbjegavanja parlamentarnog nadzora, ali i da je kombinacija odlučnosti Istražne komisije da istraje na svom mandatu i hrabrost doslovno nekoliko sudija i tužilaca koji su na početku djelovanja Istražne komisije javno istakli svoju spremnost za saradnju značajno suzila prostor korumpiranoj manjini da saradnju izbjegne. Također, Istražna komisija je svojim nadasve profesionalnim i neomotivnim pristupom uspjela ne samo ishoditi povjerenje šire javnosti, već je i potvrdila

da se radi o tijelu koje se isključivo drži institucionalnog pristupa, umjesto uobičajene i nadasve neučinkovite medijske prepirke. Ovakav pristup je polučio dva bitna rezultata: doveo je do nesnalaženja onih koji su se u medijskim prepirkama ispraksirali, te je ohrabrio one nosioce pravosudnih funkcija koji su bili spremni podijeliti svoja zapažanja, ali nisu imali adekvatan institucionalni forum da to urade.

Da se radi o začaranom krugu u kojem korupcija potiče konformizam, a konformizam održava koruptivno stanje, potvrdili su i brojni svjedoci. Jedan od njih je istakao:

„Naravno da postoje pokušaji utjecaja, manipulacije, pitanje je samo koliko smo podložni i koliko smo spremni da se tome odupremo. Na kraju krajeva ne radi se samo o direktnom uticaju nego se radi o autocenzuri. Dakle, vlada konformizam, vlada strah, neposlušnost, napredovanja, dakle ljudi se prilagode režimu. Sami tužioci bez pritiska na sudije da znaju šta je poželjno ponašanje ili poželjna odluka u nekom predmetu. Ne utiču samo političari, nego mogu uticati i ljudi iz pravosuđa, također da vrše određene pritiske. Dakle, to je poput trgovine pozicijama, napredovanjem, putem ocjenivanja, pogodovanja raznih ili vođenjem disciplinskih postupaka protiv neposlušnih i tako dalje.”

Istovremeno, sistem VSTV-a, tijela sastavljenog od petnaest članova imenovanih od strane njihovih kolega iz petnaest različitih institucija ili grupe institucija, nije kao takav dizajniran da omogući konformizam. Taj sistem se, međutim, u potpunosti raspao, što je imalo

efekat na pravosuđe u cjelini. Ovo je problem suštinske i systemske prirode, koji zahtijeva najveću pažnju Istražne komisije, ali i cijele Parlamentarne skupštine BiH i pravosudne zajednice, i nakon usvajanja ovog Izvještaja.

POTENCIJALNA RJEŠENJA

Istražna komisija smatra da su za dugoročna rješenja neophodne zakonske intervencije, te je pozvala Vijeće ministara BiH i Parlamentarnu skupštinu BiH da što prije pristupi izradi istih. Istovremeno, zakonski okvir u Bosni i Hercegovini ipak prednjači u odnosu na brojne države Evropske unije i druge napredne demokratije. Istražna komisija je problem detektovala u neimplementaciji istog, odnosno neprocesuiranju i blagom ili nikakvom sankcionisanju koruptivnih pojava, kako po pitanju disciplinskih, tako i vezano za krivične sankcije. Ured disciplinskog tužioca (UDT) ima značajne alate na raspolaganju, koji nisu dovoljno iskorišteni, dijelom zbog nedostatka pune nezavisnosti UDT-a i ograničenih resursa, dijelom zbog pritisa na sam UDT, ali dijelom i zbog oslanjanja UDT-a na zadovoljavajuće statističke pokazatelje kvantitativne prirode nauštrb kvalitativnih rezultata.

Istražna komisija vidi potencijalnu ulogu UDT-a, uz prateće jačanje institucionalne, finansijske i profesionalne nezavisnosti ove institucije, kao jedno od

ključnih rješenja identifikovanih problema. Istovremeno, neophodno je da sam UDT zauzme znatno više proaktivnu ulogu, čak i unutar postojećeg sistema, s ciljem suzbijanja koruptivnih pojava, uključujući i brojne konkretne takve pojave koje su podcrtane u ovom Izvještaju.

Konformizam sudija i tužilaca uključuje i izostanak njihovog otpora po pitanju uočenih prekršaja, odnosno neprijavlivanje UDT-u brojnih nepravilnosti o kojima su otvoreno govorili pred Istražnom komisijom. To, međutim, ne objašnjava razloge zbog kojih UDT nije pokrenuo postupke po tim i brojnim drugim pitanjima po službenoj dužnosti, na osnovu saznanja iz medija ili drugih izvora, ali i po samim prijavama od strane osoba van pravosudnog sektora. Istražna komisija se i sama u ovo uvjerila jer je UDT-u dostavila desetine predmeta na dalje postupanje, ali su na osnovu istih pokrenute tek dvije tužbe.

Istražna komisija je konstatovala da se preko dvije trećine pokrenutih disciplinskih tužbi u 2019. odnosilo na djela nemara ili nepažnje, odnosno kašnjenja u izradi odluka ili drugim radnjama, dok se manje od jedne trećine odnosilo na posebno zabrinjavajuća djela, poput ponašanja koje šteti ugledu sudske ili tužilačke funkcije, namjerno davanje lažne ili obmanjive informacije, propuštanje traženja izuzeća kod sukoba interesa, donošenje odluka kojima se očigledno krši zakon i slično. Taj nesrazmjer je u 2020. bio još izraženiji, kada se preko 75% tužbi odnosilo na nemar i kašnjenja, a tek 20% na navedena ozbiljnija djela.

Istražna komisija smatra da, za razliku od nalaza vezanih za sudije i tužioce, uključujući članove VSTV-a, gdje korupcija, očitovana kroz spregu između politike i pravosuđa, te konformizam, predstavljaju ključ problema, neadekvatna aktivnost UDT-a proizlazi iz kombinacije opravdanog straha, nedostatka institucionalne i profesionalne nezavisnosti, neadekvatnih resursa, neravnopravnog položaja osoblja UDT-a u odnosu na nosioce pravosudnih funkcija, te donekle i neadekvatnog profesionalnog statusa koji zakon nalaže.

Istražna komisija, međutim, smatra da je upravo kombinacija prijetnji i pritisaka – upućenih od strane čelnih ljudi u pravosuđu paralelno prema Istražnoj komisiji i UDT-u – imala efekat stvaranja *kulture straha* u brojnim segmentima bh. društva. Naime, u okolnostima u kojim najviši pravosudni zvaničnici, ali i njihovi politički saradnici, otvoreno prijete članovima najvišeg zakonodavnog organa u zemlji zbog toga što provode zakon, nije ni u kom slučaju začuđujuće za državne službenike da ispolje poseban oprez.

Te okolnosti, međutim, više ne postoje. Naprotiv, upravo je rad ove Istražne komisije omogućio spoznaju da u društvu nema i ne smije biti nedodirljivih. Tako je insistiranje Istražne komisije, kako je iznad opisano, da se bivša glavna tužiteljica pojavi pred Komisijom i odgovori na pitanja o korištenju TCMS sistema dovelo do njenog priznanja da isti ne koristi, što je rezultiralo pratećim disciplinskim postupkom i njenom konačnom smjenom. UDT sada treba na isti način djelovati protiv svih nosioca pravosudnih funkcija za koje postoji indicija da su počinili disciplinske prekršaje, pogotovo u situacijama u kojim UDT ima direktna saznanja i dokaze o nedozvoljenim aktivnostima.

Istražna komisija smatra da postoji potreba jačanja kvalifikacija i autoriteta osoblja UDT-a, ali u širem kontekstu općeg jačanja kriterija. Naime, kriteriji za imenovanje na funkciju glavnog disciplinskog tužioca trebaju biti izjednačeni sa kriterijima za imenovanje na najviše funkcije u pravosuđu u Bosni i Hercegovini. Međutim, „snaga autoriteta“ koju bi glavni disciplinski tužilac dobio ovakvim jačanjem kriterija za imenovanje bi, međutim, bio limitiran u odsustvu pratećeg povećanja nezavisnosti samog UDT-a.

Takav pristup bi ne samo oslobodio resurse UDT-a da se aktivnije fokusira na najozbiljnije disciplinske prekršaje – etičke i koruptivne prirode – što bi, u kombinaciji sa drugim predloženim reformama, doprinijelo jačanju percepcije o UDT-u kao moćnom i efikasnom tijelu koje je usmjereno ka suzbijanju koruptivnih, neetičnih i sličnih pojava u pravosuđu, dok se pitanja nemara i nehata rješavaju u sklopu administrativnih postupaka gdje, u skladu s komparativnom praksom, i pripadaju.

UPOTREBA CMS SISTEMA ZA DODJELU PREDMETA

Nekorištenje ili zloupotreba CMS sistema za dodjelu predmeta predstavlja značajno raširen problem u pravosuđu u Bosni i Hercegovini. Činjenica da UDT nije upoznat da li se taj sistem koristi pri dodjeli predmeta disciplinskim komisijama ukazuje na potrebu da VSTV detaljno informiše javnost o ovim pitanjima, a da Vijeće ministara u što skorijem roku treba u proceduru dostaviti novi zakon o VSTV-u koji će ovo propisati kao zakonsku obavezu.

Istražna komisija je tokom saslušanja također otkrila da Tužilaštvo BiH nije uopće koristilo CMS sistem za potrebu dodjele predmeta za vrijeme cjelokupnog

mandata bivše glavne tužiteljice. Potvrdila je to sama glavna tužiteljica tokom svjedočenja pred Istražnom komisijom, potvrdio je to VSTV zvaničnim odgovorom na upit Istražne komisije, kao i predsjednik Suda BiH.

Sve to ukazuje da je takva potpuno nezakonita praksa Tužilaštva BiH bila ne samo predmet nagađanja ili „otvorena tajna“, već da se o njoj otvoreno razgovaralo u tako zvaničnim okruženjima poput intervjuisanja kandidata za rukovodne tužilačke funkcije, što je potvrdila potpredsjednica VSTV-a, te da su sami tužioci Tužilaštva BiH tu nezakonitu praksu opravdavali, racionalizirali, pa čak i otvoreno branili i zagovarali.

Naime, kada tužilac najvišeg tužilaštva kaže da je, uprkos činjenici da je zakonom drugačije propisano, „najbolji način“ da ipak rade drugačije, onda to značajno prevazilazi i inicijalni problem samog nekorištenja CMS sistema.

Istražna komisija je dodatno podcrtala važnost odbacivanja konformizma u pravosuđu, te smatra insistiranje na dosljednoj provedbi zakonskih i etičkih normi, uključujući kroz prijavljivanje i procesuiranje svih kršenja istih, od strane svih nosilaca pravosudnih funkcija, osnovnim preduslovom za uspostavu istinski

nezavisnog i profesionalnog pravosudnog sektora u Bosni i Hercegovini. Konkretno po pitanju korištenja CMS-a, samo takav pristup može stvoriti kulturu potpune primjene ovog sistema, koji ne samo garantuje pravo na „prirodnog“ sudiju ili tužioca, a time na svođenje mogućnosti bilo kakve subjektivnosti na minimum, već i striktno poštivanje zakona, uključujući prijavljivanje kršenja istih. Ovaj proces bi bio dodatno ubrzan i unaprijeđen ukoliko bi UDT i nadležna tužilaštva razmotrila informacije o svim ranijim nepravilnostima i zloupotrebama po pitanju CMS sistema.

KRITERIJI ZA IMENOVANJA NA PRAVOSUDNE FUNKCIJE

Većina svjedoka je istakla da je neophodno značajno unaprijediti kriterije za imenovanja na sudijske i tužilačke funkcije, pogotovo rukovodeće, te za članstvo u VSTV-u i UDT-u. Također se stvorilo većinsko mišljenje i oko dva naizgled kontradiktorna, ali zaista komplementarna zaključka: da u Bosni i Hercegovini ima i više nego dovoljno izuzetno kvalitetnih kadrova, te da takvi u pravilu ne završavaju na višim ili rukovodećim pozicijama, što potom postepeno dovodi do opadanja kvaliteta na svim nivoima.

Trenutni zakonski uslovi omogućavaju da za tužioca ili čak na čelo bilo kojeg tužilaštva u Bosni i Hercegovini dođe osoba sa dovoljno godina radnog iskustva, no ne nužno kao sudija, tužilac ili advokat, već sa bilo kojih pravnih poslova koje VSTV ocijeni kao „slične“. Iako su kriteriji za izbor predsjednika sudova donekle strožiji, jer su pozicije ograničene na sudije iz tih sudova, na čelo bilo

kojeg suda može doći osoba koja prethodno postane sudija tog suda i koja ima određeni broj godina radnog iskustva, opet ne nužno na poslovima u pravosuđu.

Istražna komisija se, naravno, slaže sa općom opservacijom da „ne trebamo ići logikom da neko je bolji i iskusniji jer duže vremena radi“. Nije potrebno ići dalje od odluka dvije disciplinske komisije po pitanju tužbe protiv bivšeg predsjednika VSTV-a kao dokaz te tvrdnje. Obje te komisije su, naime, bile sastavljene od sudija i tužilaca od kojih je svaki imao više od deset godina radnog iskustva u pravosuđu, no obje su donijele pravno potpuno pogrešne i neutemeljene odluke.

Istražna komisija smatra da kriteriji za članstvo u VSTV-u – instituciji koja je odgovorna za sva imenovanja sudija ili tužilaca – trebaju biti posebno pooštreni, kako je u Izvještaju detaljno precizirano.

ODNOS PRAVOSUĐA PREMA MEDIJIMA

Ocjena Istražne komisije da je odnos pravosudnih institucija prema medijima nezadovoljavajući, da je saradnja na niskom nivou, te da pravosudni organi djeluju nedovoljno ili ne djeluju nikako na osnovu medijskih izvještaja, uključujući najozbiljnije vidove istraživačkog novinarstva. Također, prijetnje i napadi na novinare često prolaze nekažnjeno, a novinari i medijske kuće su kontinuirano izloženi pritiscima u vidu tužbi za klevetu, insistiranja na otkrivanju izvora, krivičnih prijava, pa i prijetnji krivičnim gonjenjem, insistiranja na neobjavlivanju pribavljenih saznanja i slično.

Ovo nisu izolirani slučajevi. Naprotiv, svjedočenja ukazuju da se radi o široko rasprostranjenim pojavama,

koje se u gotovo identičnoj formi manifestuju u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, na svim nivoima unutar pravosuđa. Ovo ne ostavlja sumnju da je problem systemske prirode, te da pozitivni primjeri predstavljaju izuzetke, umjesto obrnuto.

Fizički napadi i prijetnje nasiljem usmjereni prema novinarima predstavljaju najdirektniji i najopasniji vid pritiska sa kojim se mediji susreću. Činjenica da takvi pritisci ne dolaze od strane samog pravosuđa ne znači da pravosuđe ne snosi odgovornost za njihovo postojanje.

Naprotiv, kombinacija brojnosti i učestalosti takvih pritisaka s jedne, te minimalnog procesuiranja tih djela s druge strane, ukazuje da je efekat odvratan minimalan ili čak nepostojeći, iz čega proizlazi da pravosuđe ne vrši jednu od svojih osnovnih zadaća.

Istražna komisija je zaključila da su svjedočenja gotovo identična nalazima Misije OSCE-a da „odnos Tužilaštva BiH prema medijima i civilnom društvu pokazuje averziju prema nadzoru javnosti kada je riječ o radu na politički osjetljivim predmetima”. OSCE je pristup Tužilaštva BiH čak opisao kao „animozitet prema novinarima”, uz konstataciju da je i „Sud BiH također pokazao sve veći otpor prema nadzoru javnosti”. Štaviše, svjedočenja o zloupotrebi krivičnih prijava i prijetnjama krivičnim gonjenjem su u skladu sa otvorenim prijetnjama na koje je i OSCE ukazao, konkretno na zvanično saopštenje Tužilaštva BiH da je u sklopu afere *Potkivanje* pokrenulo i istragu u kojoj će se „ispitati motivi i razlozi osoba koje putem medija šalju javnosti takve negativne poruke o radu pravosuđa s ciljem destabilizacije pravosudnog sistema.”

Također, svjedoci su saglasni po pitanju činjenice da pravosudni organi rijetko ili nikako ne postupaju po saznanjima iz medijskih izvještaja.

Čak više od toga, zahtjevi bivše glavne tužiteljice da novinari tekstove objavljuju „tek nakon provjere“ od strane policijskih i pravosudnih organa ukazuje i na motivaciju da počinioci direktno zaštiti od saznanja do kojih mediji dođu. Ovakvi pokušaji cenzure od strane rukovoditeljice institucije koja na raspolaganju ima represivne alate i ovlasti su sami po sebi neprihvatljivi u demokratskom društvu, te predstavljaju direktan pritisak na medije, ali i opasnost po ukupan demokratski poredak u bilo kojoj zemlji. Šta više, objavljivanje medijskih tekstova „tek nakon provjere“ od strane policijskih ili pravosudnih organa je svojstveno autoritarnim režimima, te je neshvatljivo da je po ovom pitanju u potpunosti izostala reakcija Ureda disciplinskog tužioca. Istražna komisija stoga smatra da izostanak reakcije Ureda disciplinskog tužioca na ovakve pritiske na medije od strane glavne tužiteljice ukazuje da se radi o sistemskom problemu, a ne samo o izolovanom stavu bivše glavne tužiteljice.

Dodatni pritisak na novinare i medijske kuće predstavljaju tužbe za klevetu od strane nosilaca pravosudnih funkcija, koje postaju sve učestalije. Pored očitog pritiska koji ovim vrše na novinare, te u najmanjoj mjeri percepcije sukoba interesa ukoliko se takvi procesi vode pred sudovima u kojim i sami obavljaju funkcije, dodatno je zabrinjavajuće da osobe na najodgovornijim pozicijama u pravosuđu u ovoj zemlji ignorišu jasnu praksu Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) kada su u pitanju tužbe za klevetu od strane javnih ličnosti.

Svjedoci su također ukazali na praktične probleme na koje novinari nailaze na terenu, uključujući „namjerno određivanje malih sudnica...“ te na „različitu praksu, ne znamo da li se može snimati ili dozvoljavaju snimanje, ali ne i fotografisanje.“ Konkretni opisi da „vi možete snimati, ali ne možete diktafonom snimati izjave, ako snimate ne možete da emitujete ono što je rečeno u sudnici, ali možete zapisivati“, ukazuju da se radi o kapricioznim, nepredvidivim i proizvoljnim pravilima, koja ne strijeme legitimnom cilju, te u svakom slučaju ne koriste najmanje restriktivne mjere kako bi se bilo kakav cilj postigao.

S tim u vezi, Istražna komisija ne može prihvatiti kao validno bilo kakvo pravilo koje dozvoljava novinarima da olovkom zapisuju riječi izgovorene u sudnici, ali im ne dozvoljava da te iste riječi tipkaju na prenosnim računarima. Istražna komisija ne može kao validnu prihvatiti opću zabranu snimanja toka suđenja, uzimajući u obzir da su snimci od pomoći novinarima u pripremi tekstova. Također, zabrana unošenja mobilnih telefona u zgrade sudova predstavlja nesrazmjernu restrikciju, uzimajući u obzir potrebu novinara da budu u kontaktu sa urednicima, kolegama i drugim osobama kako bi nesmetano mogli obavljati svoje zadatke.

Istražna komisija stoga smatra da VSTV treba uvesti jednoobrazna pravila za sve sudove u Bosni i Hercegovini, te insistirati na njihovoj dosljednoj i

univerzalnoj primjeni, uz osiguranje da ta pravila propisuju najblaže moguće restrikcije koje su neophodne za osiguranje legitimnih ciljeva (očuvanje reda u sudnici, zaštita svjedoka i slično). U suprotnom, održavanje postojećih restrikcija koje su nesrazmjerne bilo kakvom legitimnom cilju, uz neujednačenu praksu, ukazuje da je primarni motiv iza tih restrikcija nespремnost nosilaca pravosudnih funkcija „da budu otvoreni prema javnosti“.

Stav je Istražne komisije i da VSTV treba uspostaviti jasna i jednoobrazna pravila za sve pravosudne institucije u Bosni i Hercegovini, dizajnirana da olakšaju pristup informacijama, te koja potiču proaktivno djelovanje pravosudnih institucija po pitanju pružanja informacija, umjesto primarnog ili isključivog odgovaranja na konkretne upite. Istražna komisija s tim u vezi podsjeća na vlastiti primjer, uzimajući u obzir da su sve sjednice komisije bile u potpunosti otvorene za javnost, da nisu postavljene bilo kakve restrikcije po pitanju snimanja ili diseminacije prikupljenih informacija, da se svi dokumenti koje Istražna komisija pribavi objavljuju na web stranici komisije, te da su na istoj stranici objavljeni svi tonski zapisi i stenogrami sa sjednica Istražne komisije.

Konačno, Istražna komisija je zabrinuta potvrđama svjedoka o postojanju neprofesionalnih odnosa između određenih predstavnika medija i političkih stranaka. Naime, učešće pojedinačnih novinara ili cijelih medijskih kuća u negiranju, minimiziranju, kamufliranju ili opravdavanju sprege između politike i pravosuđa značajno doprinosi održavanju te sprege, te otežava ili potpuno sprečava napore drugih medija da doprinesu njihovom suzbijanju. Štaviše, podrška medija korumpiranim snagama u pravosuđu s ciljem zaštite političkih interesa prijeti da uspori, ugrozi ili čak zaustavi njihovo sankcionisanje. Ukratko, nema nikakve sumnje da sprega politike i pravosuđa može samo ojačati, ukoliko u tome postoji pomoć medija.

PROCESUIRANJA ZA NEOVLAŠTENA SNIMANJA

Istražna komisija je posvetila značajnu pažnju sve prisutnijem problemu krivičnog procesuiranja građana i novinara za „neovlaštena snimanja“ širom Bosne i Hercegovine, pogotovo u kontekstu snimaka na kojim su zabilježene očito nezakonite radnje. Štaviše, Istražna komisija je svjesna da, osim krivičnog procesuiranja za takva snimanja, tužilaštva također pribjegavaju pokretanju krivičnih postupaka protiv osoba koje takve

snimke objave. Istražna komisija je stanovišta da svako takvo postupanje koje temeljito ne razmotri postojanje javnog interesa za snimanje ili objavljivanje snimaka, odnosno javnost same lokacije na kojoj snimak nastane, ne samo ignoriše jasnu praksu Evropskog suda za ljudska prava, već i da značajno sputava otkrivanje ozbiljnih krivičnih djela, kao i autocenzuru od strane odgovornih građana i predstavnika medija.

Trenutni zakonski okvir vezan za pitanje snimanja i fotografisanja je nedopustivo rigidan i anahron, te da nije u skladu sa Evropskom konvencijom, ali ohrabruje da su svi svjedoci istakli jasno opredjeljenje da je relevantne zakonske odredbe neophodno izmijeniti, dok su neki istakli i da ih ne treba primjenjivati bez istovremene primjene prakse Evropskog suda, odnosno detaljnog razmatranja javnog interesa, kao i lokacije na kojoj je snimak nastao, u svakoj pojedinačnoj situaciji. Istovremeno, relativno visok broj procesuiranja za navedena djela ukazuje da brojni drugi tužioci ne dijele ovakvo mišljenje, te da je neophodno uskratiti im mogućnosti – kroz izmjene ili potpuno brisanje relevantnih zakonskih odredbi – da procesuiraju osobe koje iz razloga javnog interesa ili na javnom mjestu snimaju druge osobe, odnosno one koji takve snimke objave.

Istražna komisija podsjeća da su sudski postupci za snimanja koruptivnih radnji u oba entiteta pokrenuti iako su oba razgovora vođena, te snimci nastali, na javnom mjestu gdje učesnici u tim razgovorima nisu imali bilo kakva razumna očekivanja privatnosti, te iako za objavljivanje snimaka nesumnjivo postoji javni interes. Istovremeno, sudski postupci nisu pokrenuti protiv osoba za koje se iz tih snimaka čini da se upuštaju u koruptivne radnje.

S tim u vezi, neophodno je zakonski okvir u Bosni i Hercegovini, odnosno oba entitetska krivična zakona, po ovom pitanju u potpunosti uskladiti sa evropskim standardima. Primjer tako usklađenog zakona je Kazneni zakon Republike Hrvatske, koji eksplicitno propisuje da, kada je u pitanju tonsko snimanje, „Nema kaznenog djela ako su radnje iz učinjene u javnom interesu ili drugom interesu koji je pretežniji od interesa zaštite privatnosti snimane ili prisluškovane osobe”, dok je slikovno snimanje i učinjenje dostupnim takvih snimaka trećim osobama zabranjeno samo u situacijama u kojim se osoba koju se slikovno snima „nalazi u stanu ili prostoru posebno zaštićenom od pogleda”.

Ovako koncipiran izuzetak po pitanju ne samo javnog interesa, već i svakog drugog interesa koji prevazilazi interes privatnosti snimljene osobe, izrazito je eksplicitan, a njegov je opseg također detaljno razrađen kroz praksu Evropskog suda za ljudska prava. Također, zabrana slikovnog snimanja samo u stanu ili prostoru koji je inače zaštićen od pogleda je znatno primjerenija od pretjerano opće odredbe „u njegovom prostoru“, kako je propisano u Federaciji BiH, pa čak i od blaže, ali širokom tumačenju podložne odredbe u Republici Srpskoj, koja takvo snimanje zabranjuje samo kada posebno narušava privatnost neke osobe. Do izmjene navedenih zakona, Istražna komisija podržava pristup glavne tužiteljice Kantona Sarajevo u smislu izbjegavanja i posebno visokih standarda za bilo kakva procesuiranja tzv. „neovlaštenih snimanja“.

NEADEKVATNOST INSTITUCIJE OMBUDSMENA ZA LJUDSKA PRAVA BIH

Istražna komisija je zaključila da mehanizmi koji bi inače bili alternativa korumpiranog pravosuđa, poput istinski nezavisne Institucije ombudsmena za ljudska prava, nisu adekvatni u Bosni i Hercegovini. Pored izbjegavanja korištenja kompletnog dijapazona svojih propisanih ovlasti s ciljem robusne zaštite prava građana, Ombudsmeni neadekvatno postupaju i u situacijama u kojim im građani dostave predstavke. Postupci pred Institucijom ombudsmena „traju neodmjereno dugo,“ a „njihove odluke...u pravilu su neadekvatne za probleme koji se pred njih postavljaju“, „preporuke koje donose izbjegavaju donijeti u skladu sa utvrđenim povredama ljudskih prava“, a „obrazloženja koja pišu uz presude su nesrazmjerna u pogledu opisa činjeničnog stanja i citiranja propisa koje se proteže na 4 do 5 stranica, a sama odluka na kraju je vrlo kruto sabrana na pola stranice teksta.“

Ono što posebno zabrinjava, međutim, je usaglašenost ove predstavke sa navodima svjedoka o politizaciji Institucije ombudsmena. S obzirom na sve navedeno, Istražna komisija je stanovišta da Zakon o ombudsmenu BiH, koji je od 2002. kada je usvojen pretrpio neznatne izmjene, treba biti temeljito reformisan s ciljem strateškog pozicioniranja ove institucije da djeluje kao korektivni i motivirajući faktor na pravosudni sistem da i sam stavi prioritet na sankcionisanje kršenja ljudskih prava u Bosni i Hercegovini.

S tim u vezi, Istražna komisija je, uz detaljne preporuke, zatražila od Vijeća ministara BiH da usvoji i u parlamentarnu proceduru dostavi Prijedlog novog Zakona o ombudsmenu BiH koji će, *inter alia*, propisati znatno strožije kriterije, ograničiti mogućnost političkog uticaja na ombudsmene, propisati odlučujuće učešće

opozicije u izboru ombudsmena, pojačati transparentnost u okviru Institucije ombudsmena, uključujući mogućnost da službenici te institucije obavijeste tijela Parlamentarne skupštine BiH o sumnjama na politički ili drugi uticaj na ombudsme, propisati zabranu svakog oblika uticaja na rad Institucije

ombudsmena, kao i mogućnost razrješavanja dužnosti ombudsmena u slučaju takvog uticaja, te ujednačiti imunitet ombudsmena sa imunitetom poslanika i delegata u Parlamentarnoj skupštini BiH, odnosno omogućiti imunitet samo u pogledu bilo kojeg čina izvršenog u okviru njihovih dužnosti.

PREDLOŽENE REFORME

Na osnovu svih nalaza, ukupnog sadržaja stenograma saslušanja svjedoka koji su sastavni dio Izvještaja, zaprimljenih odgovora od pravosudnih i drugih institucija, te uz detaljna obrazloženja sadržana u Izvještaju, Istražna komisija je, osim hitnog usvajanja tri zakona na listi 14 prioriteta Evropske komisije, kao prioritetne identifikovala reforme kako slijedi:

1. Vetting svih članova VSTV-a, predsjednika sudova i glavnih tužioca

Neophodno je usvojiti poseban zakon kojim bi se naložile i omogućile detaljne provjere (*vetting*) svih članova VSTV-a, te svih predsjednika sudova i glavnih tužioca i njihovih zamjenika u Bosni i Hercegovini, od strane različitih institucija i agencija, uključujući UDT, agencija za sprovođenje zakona, ali i eventualno za ove potrebe posebno-uspostavljenog tijela, a koje provjere bi obuhvatile:

- Istinitost svih podataka u imovinskim kartonima, kao i provjeru zakonitosti sticanja imovine, uz obavezu smjene sa dužnosti za bilo kakva odstupanja;
- Postojanje bilo kakvog odnosa zavisnosti, uzajamne koristi, razmjene usluga, ili drugih okolnosti koje stvaraju ili mogu stvoriti percepciju neprimjerenih kontakata između nosioca pravosudnih dužnosti i izabranih ili imenovanih zvaničnika na bilo kom nivou vlasti u Bosni i Hercegovini, uključujući članove organa političkih stranaka, uz obavezu smjene s dužnosti u slučaju postojanja takvih okolnosti;
- Postojanje bilo kakvih odnosa ili kontakata između ovih nosioca pravosudnih dužnosti i osoba osuđivanih ili povezanih sa organizovanim kriminalom, uz obavezu smjene s dužnosti u slučaju postojanja takvih okolnosti.

Uzimajući u obzir da bi ovaj proces obuhvatio manje od stotinu nosioca pravosudnih dužnosti (za razliku od npr. preko 800 koji su obuhvaćeni vettingom u Albaniji), isti ne bi iziskivao zahtjevne resurse vremenske ili finansijske prirode.

2. Uvesti nosioce pravosudnih funkcija i njihove bliske srodnike u institut zabrane sukoba interesa

Po uzoru na Zakon o sukobu interesa u institucijama BiH, propisati da sukob interesa nosioca pravosudnih funkcija nastaje u situacijama u kojim oni, ili njihovi bliski srodnici, budu imenovani u „članstvo u upravnom odboru, nadzornom odboru, skupštini, upravi ili menadžmentu, ili u svojstvu ovlaštene osobe u javnom preduzeću,“ odnosno u „članstvo u upravnom ili nadzornom odboru, ili obavljanju dužnosti direktora direkcije ili agencije za privatizaciju“, kao i kada su oni ili njihovi bliski srodnici „članovi skupštine, nadzornog odbora, uprave ili menadžmenta“, ili „u svojstvu ovlaštene osobe bilo kojeg privatnog preduzeća koje sklapa ugovore, ili na drugi način posluje, sa institucijama koje se finansiraju iz budžeta na bilo kojem nivou.“

3. Značajno unaprijediti kriterije za imenovanje na pravosudne funkcije i članstvo u VSTV-u

Unaprijediti kriterije za sve pravosudne funkcije i za članstvo u VSTV-u. Ovo podrazumijeva značajno povećanje godina iskustva neophodnih za članstvo u VSTV-u i najviše sudijske i tužilačke funkcije, uključujući da više od pola tog iskustva bude provedeno na sudijskim ili tužilačkim funkcijama, ali i detaljnu procjenu moralnih kvaliteta kandidata, te mjerljivih rezultati rada sudija i tužilaca koji se kandiduju za više pozicije.

4. Osigurati izuzeća članova VSTV-a pri imenovanjima na istom nivou

Propisati apsolutnu zabranu učešća u imenovanjima osoba sa kojim postoji suparničko postupanje ili može doći do istog. Konkretno, sudije u VSTV-u ne smiju učestvovati u imenovanjima tužilaca koji se pojavljuju pred njihovim sudovima i obrnuto.

5. Odstraniti advokate iz VSTV-a

Advokati ne trebaju biti članovi VSTV-a. Dva mjesta koja trenutno zauzimaju advokati trebaju biti popunjena redovnim profesorima sa po jednog pravnog fakulteta koji je u vlasništvu jednog od kantona u Federaciji Bosne i Hercegovine, odnosno Republike Srpske.

6. Značajno unaprijediti status i ovlasti UDT-a

Status UDT-a je neophodno uskladiti sa svim preporukama iz poglavlja III.4, uključujući:

- Uspostaviti potpunu institucionalnu i budžetsku nezavisnost UDT-a
- Osigurati fizičku odvojenost UDT-a od VSTV-a
- Unaprijediti profesionalni status glavne disciplinske tužiteljice i njenog zamjenika s ciljem izjednačavanja tog statusa sa statusom nosioca najviših pravosudnih funkcija. Koristiti status Ombudsmena kao model
- Značajno ojačati ljudske, finansijske i sve druge resurse UDT-a
- Uspostaviti mogućnost inspekcijskog djelovanja UDT-a
- Nadležnost za manje ozbiljne prekršaje prebaciti na rukovodioce sudova i tužilaštava u sklopu ocjenjivanja

7. Značajno pojačati istrage za disciplinske prekršaje etičke i koruptivne prirode

UDT fokus svog djelovanja treba prebaciti na disciplinske prekršaje etičke i koruptivne prirode. Posebno insistirati na poštivanju najviših etičkih standarda, te suzbiti ponašanja koja štete ugledu sudijske i tužilačke funkcije, odnosno ponašanja koja dovode u pitanje povjerenje javnosti u nepristrasnost i kredibilitet sudstva i tužilaštva, a kroz široku interpretaciju i primjenu tih odredbi Zakona o VSTV-u. Ovo uključuje potrebu procesuiranja fraternizacije i drugih neprimjerenih kontakata sudija i tužioca sa političarima, odnosno svih neprijavljenih kontakata osim slučajnih susreta na javnim događajima, odnosno službenih aktivnosti u objektima javnih institucija.

8. Uspostaviti zaseban mehanizam za odlučivanje o disciplinskim prekršajima članova VSTV-a

VSTV ne treba odlučivati o disciplinskim prekršajima svojih članova, te je neophodno uspostaviti mehanizam koji će djelovati u takvim situacijama. To podrazumijeva zasebne komisije, prvostepene i drugostepene, čije članove može imenovati sam VSTV. Radi zaštite integriteta procesa, neophodno je da te komisije egzistiraju kao stalna, ali neaktivna tijela, koja bi se aktivirala isključivo u situacijama u kojim UDT pokrene postupak protiv člana VSTV-a.

9. Onemogućiti napredovanje nakon izrečene disciplinske mjere tokom određenog perioda, ovisno o ozbiljnosti disciplinskog prekršaja

Trenutne sankcije ne predstavljaju adekvatan preventivni mehanizam, pogotovo za prekršaje lakše i srednje prirode koji se u pravilu sankcionišu odbijanjem određenog postotka mjesečne plaće. Neophodno je propisati nemogućnost napredovanja u određenom vremenskom periodu nakon svake izrečene disciplinske sankcije, ovisno o prirodi disciplinskog prekršaja.

10. Fokus ocjenjivanja/vrjednovanja rada sudija i tužilaca prebaciti sa ostvarene norme na procenat oborenih presuda i palih optužnica

Trenutni sistem prema kojem se rad sudija i tužioca prevashodno vrijednuje na osnovu ostvarene norme potiče proliferaciju manje zahtjevnih optužnica za benignija krivična djela, kao i razdvajanje postupaka, dok kod sudija otklanja motivaciju za poseban trud kod obrazloženja presuda. Neophodno je fokus sa ovih kvantitativnih kriterija prebaciti na kvalitativne, konkretno na procenat oborenih presuda i palih optužnica.

11. Osigurati dosljednu upotrebu CMS sistema za dodjelu predmeta u VSTV-u i svim tužilaštvima i sudovima u Bosni i Hercegovini

Trenutna praksa korištenja CMS sistema je neujednačena i podložna zloupotrebama, a u nekim slučajevima u potpunosti izostaje. Neophodno je značajno pooštriti sankcije za svako odbijanje korištenja CMS sistema za dodjelu predmeta, uključujući za svaki izuzetak koji nije u potpunosti dokumentovan u skladu sa striktnim i jasnim pravilima. Također je neophodno pojačati krivične istrage u svim situacijama u kojim postoje indikacije o bilo kakvoj zloupotrebi ovog sistema.

12. Uspostaviti/vratiti institut oštećenog kao supsidijarnog tužioca

U zakonima o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, oba entiteta i Brčko Distrikta uspostaviti mogućnost djelovanja oštećenog kao supsidijarnog tužioca, odnosno široku mogućnost oštećenog da nastupa u ulozi tužioca, po uzoru na raniji sistem i najbolju svjetsku praksu po ovom pitanju.

13. Osigurati potpunu nezavisnost i djelotvornost Institucije ombudsmena

Usvojiti novi Zakon o ombudsmenu kojim će se, *inter alia*, značajno pojačati nezavisnost ove institucije i samih ombudsmena, depolitizirati ista, te unaprijediti njena efikasnost.

14. Značajno suziti definiciju neovlaštenog fotografisanja i snimanja

Potpuno dekriminalizirati svako fotografisanje i snimanje na svakom javnom mjestu, ali i privatnim prostorima u situacijama u kojim su takvi prostori vidljivi sa javnih površina, odnosno kada osoba nema očekivanje privatnosti, te u svim situacijama u kojim javni interes nadilazi interes zaštite privatnosti. Tužilaštva u svim dijelovima Bosne i Hercegovine, osim obustavljanja krivičnog gonjenja osoba koje snime situacije od javnog ili drugog interesa, trebaju aktivno otpočeti procesuiranje osoba čije su koruptivne ili na drugi način nedozvoljene radnje zabilježene na takvim snimcima.

15. Značajno unaprijediti transparentnost i saradnju sa medijima

Značajno unaprijediti transparentnost pravosuđa i saradnju pravosudnih institucija sa medijima.

* * *